

Чернігівська обласна єврейська община
Благодійний єврейський фонд «Хасде Естер»
Чернігівський історичний музей
імені В.В. Тарновського
Департамент культури і туризму,
національностей та релігій
Чернігівської обласної державної адміністрації

ЄВРЕЇ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Історія та культура

Матеріали
XII Міжнародного наукового семінару
6 квітня 2017 р.
м. Чернігів

Чернігів
Видавець Лозовий В.М.
2017

УДК 94(477.5) (=411.6)
ББК 63.3(4УКР5-4ЧЕР) (=611.215)
Є 22

Редакційна колегія: **С.Г. Бельман, С.Л. Ласвський,
І.І. Ліпкина, В.Г. Мудрицька (відповідальна за випуск),
О.В. Чеван.**

Є 22 Євреї Лівобережної України. Історія та культура: Матеріали XII Міжнародного наукового семінару/Чернігівська обласна єврейська община, БЄФ «Хасде Естер», Чернігівський історичний музей імені В.В. Тарновського, Департамент культури і туризму, національностей та релігій Чернігівської обласної державної адміністрації; Редакційна колегія: С.Г. Бельман, С.Л. Лаєвський, І.І. Ліпкина, В.Г. Мудрицька, О.В. Чеван. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2017. – 280 с.: 16 с. іл.

ISBN 978-617-7423-25-5

У збірник «Євреї Лівобережної України. Історія та культура: XII Міжнародний науковий семінар» увійшли матеріали, присвячені історії та культурі євреїв України XVII–XXI ст.

Для викладачів вузів, вчителів, наукових співробітників, музейників, краєзнавців та усіх, хто цікавиться єврейською історією та культурою.

УДК 94(477.5) (=411.6)
ББК 63.3(4УКР5-4ЧЕР) (=611.215)

© Чернігівська обласна
єврейська община, 2017
© Чернігівський історичний музей
ім. В. В. Тарновського, 2017

ISBN 978-617-7423-25-5

Метричні книги церков Любеча як джерело вивчення російської імперської політики до національних та релігійних меншин

Метричні книги любецьких церков дійшли до нас за відносно невеликий період історії. Жодної книги не збереглося від XVIII ст., а від XIX – початку XX ст. маємо метричні записи парафії Воскресенської церкви – за 1822–1835 та 1875–1907 рр., парафій Троїцької та Покровської церков – за 1875–1917 рр. – та церкви Святої Анни за 1908–1916 рр.¹ На сьогодні метричні книги широко використовуються спеціалістами з генеалогії, книги залишаються важливим джерелом з історичної топоніміки та антропоніміки, містять неоціненну інформацію з різних аспектів соціальної історії.

На сторінках книг знайшла своє відображення й релігійна політика Російської імперії по відношенню до представників як інших конфесій та релігій, так і національних меншин. Відзначимо, що у XIX – на початку XX ст. Любеч перетворився у важливий паломницький центр, куди на прощу з'їжджалися ледь не з усієї Російської імперії. Серед іменитих паломників згадаємо хоча б цесаревича Миколу Олександровича (майбутнього імператора Миколу II), який у 1893 р. відвідав Любеч².

Як відомо, в Російській імперії православ'я було офіційною державною релігією. Відповідно, на православних священників були покладені обов'язки не лише церковні, але й ідеологічні – вони мали бути провідниками державної політики. Вивчення записів метричних книг церков Любеча дозволяє нам отримати уявлення як про державну, так і про церковну політику до національних та релігійних меншин, у тому числі і до євреїв.

Любецькі церкви використовувалися для хрещення іудеїв.

Судячи з метричних записів, церковна влада приділяла таким випадкам дуже велику увагу. Цікаво, що усі вихрещені євреї походили не з Любеча (у місті існувала своя єврейська громада), а були спеціально привезені з інших місць за наказом духовної консисторії. Вочевидь, це робилося з метою запобігти можливим протестам родичів.

10 лютого 1906 р. у Троїцькій церкві була вихрещена вісімнадцятирічна чернігівська міщанка Любов Камська. Обряд хрещення був проведений згідно з указом Чернігівської духовної консисторії: «Согласно Указу Черниговской Духовной консистории от 1 февраля 1906 года, за №10 сего февраля, крещена проживающая в Любече мещанка г. Чернигова Люба Гиршева Камская, еврейка, девица, 18 лет от роду, с нарекаемой ей имени Любава». Хресними («восприемниками») новообернутої вірянки стали: селянин с. Сидорівка (зараз це частина Любеча) Дмитро Філіпович Каміна та селянка слобідки Любецької Ольга Іванівна Ігнатенко. Цікаво, що зазвичай незаповнена графа метричної книги «Рукоприкладство свидетелей записи по желанию», буквально ломилася від записів свідків. Свідками хрещення виступили пристав с. Ковпита Городнянського повіту Ігнат Михайлович Анищенко та любецькі селяни Сергій Михайлович Ігнатенко, Дарина Анищенко, Іван Каміна, Філіп Каміна, Ольга Ігнатенкова та Микита Каміна³.

15 лютого 1907 р. в цій самій церкві був хрещений 26-річний Абрам Мойсейович Фрадін – «с наречением ему имени Александр». Обряд був проведений «согласно указу Черниговской Духовной консистории от 2 января 1907 года, за №2 15-го февраля». Абрам Фрадін проживав у с. Шкурани Чернігівського повіту (зараз це с. Шкуранка Ріпкінського району), але народився він у містечку Березна Чернігівського повіту (зараз це смт Березна Менського району). Хресним батьком виступив особисто граф Олександр Григорович Милорадович, а хресною стала дружина священника Євдокія Петрівна

Нагорна. Чимало любечан виступили свідками цієї події – «рукоприложились по желанию». В графі «свідки» бачимо прізвища самого Олександра Милорадовича, а також любецьких володільців: Миколи Жураковського, Мартина, Гаврила та Миколи Санліцьких (прізвище нерозбірливо) та Івана Звонка⁴.

5 лютого 1912 року в Троїцькій церкві був вихрешений Захарій Мерновський: «на основании Указа Черниговской духовной консистории от 18 января 1912 г. за №120 произведено святое крещение проживающего в деревне Глушец Деражинской волости Речицкого уезда Минской губернии Зусь-Хацкаль Моисеевича Мерновского, иудейского вероисповедания, 27 лет от роду, как значится в паспорте, выданом ему Лоевской мещанской управой 1911 года, сентября 2 дня, за №699, с наречением ему имени Захария».

Хресними стали: почесний громадянин Любеча, завідуючий Любецьким двокласним училищем Василь Степанович Гордієвський (він навіть власноруч підписався у книзі) та дружина священика Троїцької церкви Іоанна Олексійовича Олена Стефанівна Виноградська⁵.

У метричних книгах Любеча також наявні записи, які фіксують перехід православних християн до реформаційних віровчень (баптизму чи євангельського християнства). Наприклад, хрещений в Любечі 6 жовтня 1878 р. житель с. Маньки Сергій Якович Манько у 1911 р. змінив своє віросповідання: «Сергей Манько переписан из православия в секту баптистов» (27.07.1911 р.)⁶. Уродженець Маньківської слобідки Данило Іванович Ходос, 1886 року народження, у 1914 р. перейшов до баптиської церкви, у зв'язку з чим, за наказом духовної консисторії, в метричній книзі Любецької Покровської церкви був зроблений відповідний запис⁷. У тому ж році мешканець Києва та уродженець Любеча Матвій Антонович Кривопуск перейшов до євангелістів⁸.

Неподалік Любеча знаходились два центри старообряд-

ництва – це села Радуль і Добрянка. Старообрядці стали переселятися на територію Чернігово-Сіверщини ще у XVII–XVIII ст. Причиною переселення були постійні, у тому числі й насильницькі, спроби примусити вірян прийняти реформи патріарха Никона. Церква робила чимало для переходу старообрядців до православ'я. Від XIX ст. фіксуємо в Любечі православні родини, але з типовими для старообрядців прізвищами – Каміна, Морозови, Чайковські та ін. Колишні старообрядці продовжували використовувати імена, не типові як для регіону, так і для тогочасного православ'я: Пимен, Пахом, Давид, Зосима.

На початку XX ст. в метричних книгах любецьких церков фіксується зворотній процес – коли православні переходили (чи поверталися) до старообрядництва («єдиноверчства»). У 1914 р. до старообрядництва перейшов Павло Іванович Морозов, 1882 року народження, уродженець Любеча. Відповідний запис був зроблений у метричній книзі Покровської церкви. На той момент він проживав у Києві на Андріївському узвозі, буд.15, кв.4⁹.

В метричних книгах знайшла своє відображення й церковна політика по відношенню до католиків. Цікаво, що в більшості сучасних православних церков відмовлять хрестити дітей, якщо хтось із батьків сповідує католицизм. А до Спаського собору Чернігова влітку 2016 р. навіть не пустили поляків-католиків. Але це не відповідає християнським церковним канонам, і про це добре знали у любецьких церквах сто років тому.

У Воскресенській церкві Любеча 17 січня 1895 р. охрестили Іоанна Скурата. Батьки малечі – чернігівський міщанин Микола Миколайович, православний, та католичка Станіслава Кіндратівна. Хресними («воспреемниками») стали рідний дядько малюка дворянин Олександр Кіндратович Бобрович та козачка с. Товстоліси Пелагея Атрошенкова¹⁰.

14 вересня 1914 р. у Покровській церкві обвінчали 31-річного міщанина містечка Речиця Мінської губернії Григо-

рія Щепаківського, римо-католицького віросповідання, та 27-річну православну селянку с. Городище Речицького повіту Олену Євтушенко-Ісаєву. Свідками вінчання зі сторони нареченого був любечанин Микола Скороход та мешканець с. Городище Казимир Деснеський. Свідками по нареченій стали любецькі селяни Григорій Хватик та Авксентій Усенок¹¹.

Окремі записи фіксують відношення священників любецьких церков до ромів. У метричних записах завжди зазначалося, що віруючі були циганами. Наприклад, 14 березня 1906 р. народилася Євдокія Восавенок. Батьком дівчинки був тимчасово проживаючий у с. Голубичі (сучасний Ріпкінський район) міщанин Гомеля циган Дмитро Тимофійович Восавенок, мати – Надія Микитівна, обидва православні. Однак, вочевидь на всяк випадок, священник вніс до метричної книги такий запис: «Запись учинена за предъявлением паспорта воспристанников»¹². Коли 20 січня 1906 р. в Любечі від віспи померла п'ятирічна Катерина Головацька, донька ніжинця Івана Головацького, в метричному запису була зазначена належність батька до циган¹³. 21 жовтня 1910 р. народився Даміан Колдабенюк (Колдобенюк). Зазначалося, що його батьками були проживаючий в Антоновицькій волості (с. Антоновичі Чернігівського району) циган Георгій Колдабенюк та його дружина Олександра Миколаївна. Хресними були селяни с. Углова Рудня Ігнат Артемович та Матрона Григорівна Буленки¹⁴. 17 жовтня 1915 р. в метричній книзі церкви Св. Анни був зроблений запис про народження Костянтина Колдобенюка. Зазначалося, що його батько «из цыган» мешканець Антоновицької волості Чернігівського повіту Андрій Симонович Колдобенюк¹⁵.

Таким чином, метричні книги любецьких церков, окрім демографічної та генеалогічної інформації, можуть слугувати цінним джерелом з історії релігійної політики Російської імперії по відношенню до представників інших релігій, конфесій та національних меншин. Зокрема, вони містять інфор-

мацію про хрещення євреїв, а також характеризують відношення священиків до ромів. Серед іншого, церковні записи засвідчують церковну політику по відношенню до католиків та фіксують випадки переходу православних до реформаційних віровчень чи старообрядництва.

Джерела та література:

1. Кондратьєв І. Метричні книги церков Любеча: інформаційний потенціал джерела // Церква – наука – суспільство: питання взаємодії. Матеріали XIV Міжнародної наукової конференції (25 травня – 3 травня 2016 р.). – К.: НКПІКЗ, 2016. – 236 с. – С.109–111.

2. Держархів Чернігівської області. Ф. 679, оп.10, спр.2019. Метрична книга про народження, одруження, смерть по с. Любеч, Воскресенська церква (1891–1898 рр.), Арк. 107 зв. – 108.

3. Там само. Спр.2031. Метрична книга про народження, одруження, смерть по с. Любеч, Троїцька церква, 1896–1906, Арк. 398 зв. – 399.

4. Там само. Спр.2065. Метрична книга про народження, одруження, смерть по с. Любеч, Троїцька церква, 1907–1917, Арк. 5 зв. – 6.

5. Там само. Арк. 219 зв. – 220.

6. Там само. Спр.1973. Метрична книга про народження, одруження, смерть по с. Любеч, Троїцька церква (1875–1885 рр.), Арк. 106 зв.

7. Там само. Спр.2007. Метрична книга про народження, шлюб та смерть по с. Любеч, Покровська церква, (1886–1895), Арк. 22 зв. – 23.

8. Там само. Спр.1973. Метрична книга про народження, одруження, смерть по с. Любеч, Троїцька церква, 1875–1885, Арк. 106 зв.

9. Там само. Спр.2006. Метрична книга про народження, одруження, смерть по с. Любеч, Троїцька церква (1886–1895 рр.), Арк.353.

10. Там само. Спр.2019. Метрична книга про народження, одруження, смерть по с. Любеч, Воскресенська церква, 1891–1898, Арк. 203 – 204 зв.

11. Там само. Спр.2078. Метрична книга про народження, одруження, смерть по с. Любеч, Покровська церква (1911–1917), Радуль (1917), Арк. 166 зв. – 167.

12. Там само. Спр.2031. Метрична книга про народження, одруження, смерть по с. Любеч, Троїцька церква, 1896–1906, Арк. 401 зв. – 402.

13. Там само. Арк. 433 зв.

14. Там само. Спр.2069. Метрична книга про народження, шлюб та смерть по с. Любеч Городнянського повіту, Аннінська церква, (1908–1916), Арк. 64 зв.

15. Там само. Арк. 265 зв.